

A GLOBALIZÁCIÓ VÉGE ÉS AMI UTÁNA KÖVETKEZIK

A NEOLIBERÁLIS VILÁGREND ÁTALAKULÁSA*

B É K É S M Á R T O N

„Jön az új és régi lesz, és visszajön a régi, mely újnak látszik.”

Asbóth János

A koronavírus-járvány első halálos áldozat a liberalizmus volt. Ami az elmúlt harminc évben kívánatos volt és évtizedek óta természetes lett, az hirtelenjében a vesztünkre tört. Korlátlan mozgás, individuális jogok, üzleti szabadság és globális összekapcsolódás helyett rendkívüli jogrend, határzár, önellátás, korlátozó intézkedések, állami jogkörbővítés és központi tájékoztatás. Mindezt a COVID-19 néven ismertté vált kórokozó okozta világjárvány (vagyis a WHO által is elismert pandémia) váltotta ki, amely azonban csak meggyorsított egy legalább 10–12 éve tartó folyamatot. Bő egy évtizede ugyanis mozog a világ, benne kontinensünkkel. A 2020. év első fele viszont földrengéssel ért fel, elsősorban egészségügyi és gazdasági értelemben, amely rövidesen politikai térre hullámmozott át, már rövidtávon is átalakítva a globális erőviszonyokat, s elnyújtott hatásként minden bizonnyal mentális következményei is lesznek. Röviden: a járvány után semmi sem lesz olyan, mint annak előtte, de nem is folytathatjuk ugyanonként. Egyfelől azért, mert jó ideig a kivételes állapot lesz a normális, másfelől pedig, mert ebben a krízisben túlon túl sokat tudtunk meg a fennálló világrendről ahhoz, hogy immár végleg elutasítsuk. „Mit is fordult itt a világ körülünk” – kérdezte Ady jó száz éve. Mi már tudjuk: ez a járvány – jelenlegi tudásunk szerint – a 21. század nagy Eseménye, generációs élménynél is több, hiszen hatását mindenki átéli: életkortól és földrajzi helyzettől függetlenül. Ez a járvány nem más, mint a globalizáció járványa, amely miatta és általa alakult ki. Következésképpen az ellene folyó harc egyben a globalizáció elleni küzdelemmé válik.

SZÁZ ÉV JÁRVÁNY

A világjárványok nem maguktól alakulnak ki, hanem a fennálló társadalmi, természeti és gazdasági környezet teremtményei. A járvány a *Zeitgeist* része: a 14. század derekán a pestis vagy a 19. században a kolera és a szifilisz az adott történelmi korszak szerves része volt, kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy az

* Az írás előzménye a Pesti Srácok oldalán (*Megrendült a világrend*, 2020. március 14. <<https://pestisracok.hu/megrendult-a-vilagrend-bekes-marion-irasa-a-ps-nek/>> és *Holnapután*, 2020. április 5. <<https://pestisracok.hu/holnaputan-bekes-marion-irasa-a-ps-nek/>>), valamint a *Magyar Demokrata* 2020. március 25-ei számában – jelen írással azonos cím alatt – megjelent három cikk, melyek megállapításait és szövegeit felhasználtam, jelentősen bővítettem és jegyzetekkel láttam el. A tanulmány elkészítéséhez felhasználtam továbbá tavalyi könyvem egy-egy fejezetének következtetéseit is (*Fordul a szél*. Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Bp. 2019. 60–63., 103–110., 129–140., 142–169.).

emberiség történetének fonákja a járványok sorozata. A lepra, a tífusz, a himlő nem egyszerű közegészségügyi baleset, hanem a történelem sötét hattyúja, amely időnként be-beúszik az emberiség históriájába.¹

A járványok jelentős történelemformáló hatással járnak: az antoninusi járványt (Kr.u. 165–185) a katonacsászárok kora követte, a justinianusinak (Kr.u. 541–542) nagy szerepe volt abban, hogy a Nyugat-római Birodalmat és Bizáncot nem tudták egyesíteni, a nagy pestis (1347–53) a feudalizmus szerkezetváltását eredményezte, az 1831-es kolerafelkelés pedig siettetette a jobbágyság felszámolását. Kölcsey fél szemét a fekete-himlő vitte el, a TBC a romantika korában divatos, szó szerint lázas költőifjúság zseniattribútuma volt (Victor Hugo egyenesen sajnálta is, hogy nem kapta el a tuberkulózt), az amerikai őslakosok tragédiáját az európai betegségek – melyekre a spanyol konkvisztádorok és angolszász telepések már immunisak voltak – észrevétlen, majd direkt behurcolása okozta, a fekete-afrikai rabszolgák Haitin kitört lázadását ellenben azért nem tudta leverni Napóleon, mert a franciák viszont a karibi kórokozók ellen voltak védtelemek. Az is közismert, hogy a járványok kulturális változásokkal járnak, ami a művészetben rendre nyomot is hagy (Boccaccio: *Dekameron*. 1348–53, Thomas Mann: *Halál Velencében*. 1912, Albert Camus: *A pestis*. 1947, *A hetedik pecsét*. Ingmar Bergman, 1957, *Az utolsó ember a Földön*. Ubaldo Ragona, 1964).

A járvány gyakran a világrend születési fájdalma. Az elmúlt száz évet két hatalmas világjárvány keretezi és teszi vele zárójelbe a globalizációt. Az I. világháború, amely az emberiség történetének első, világméretű fegyveres összecsapása volt, egyben a globalizáció kezdetének is nevezhető: először katonai, majd nemzetközi jogi, gazdasági-kereskedelmi, végül kommunikációs és kulturális értelemben. A háború utolsó évében, minden bizonnyal az Franciaországban partra szálló amerikai katonák hurcolták be a H1N1-vírus törzshöz tartozó spanyolnáthát, majd onnét terjedt szét (neve onnan ered, hogy az antanthatalmak inkább a semleges országról nevezték el a ragályt, mintsem szövetségesükről). Míg az európai csatatéren összesen 116 ezer amerikai katona esett el, otthon hatszor annyian, közel 700 ezren váltak a betegség áldozatává.

Az 1918 és 1920 között három hullámban dühöngő járvány volt az első globális pandémia, amely nemzetiségre és rangra való tekintet nélkül – a korabeli fekete humorral szólva roppant demokratikusan – szedte áldozatait; akik között megtaláljuk Adyt és IV. Károlyt (aki 1922 áprilisában hunyt el a járvány következtében), Apollinaire-t és Max Webert, Csontváryt, Kaffka Margitot, Eötvös Lorándot. A betegség a háborús nélkülözés miatt leromlott egészségügyi állapot, a leterhelt ellátórendszer és a milliósámra hazatérő fertőzött katonák mozgása miatt volt rendkívül halálos: a tízmillió áldozatot követelő harci cselekményekkel – utójárványainak levonulásával együtt – közel megegyező ideig tartó járvány 20–100 milliós veszteséget okozott. Egy korabeli orvos megjegyzése szerint „az egész Európán áthúzódó járványnak az emberéletben való pusztítása felér egy kis háborúval”.²

A spanyolnátha egy új, demokratikus és globális világrend fájdalmas nyitányát jelentette, melynek geopolitikai alapjait az 1919 és 1923 közötti Párizs környéki békék fektették le. Az 1917-ben létrejött oroszországi kommunista rendszer 1922-re zárta le a polgárháborút, ezzel megszületett a Szovjetunió. Az 1922-es washingtoni egyezmény pedig a világháborút a nyugati antant javára eldöntő Egyesült Államok világtengereken élvezett fölényét rögzítette, ezzel vette kezdetét az „amerikai évszázad” (Henry Luce). Ennek kiteljesedéséig várni kellett a hidegháború végéig, de mint lehetőség, attól kezdve adott volt, hogy az első spanyolnáthás amerikai katona európai földre lépett.

Amint száz évvel ezelőtt az első világméretű háború megszületett az első világjárványt, úgy most a világtársadalom létrejött és egy újabb világjárvány

a járvány a világrend születési fájdalma

1 Jared DIAMOND: *Háborúk, járványok, technikák. A társadalmak fátumai*. ford. Földő Sándor – Vassy Zoltán, Akkord, Bp. 2019. 214–236.; Charles C. MANN: *Pandemics Leave Us Forever Altered. The Atlantic Monthly*, 2020/június; Frank M. SNOWDEN: *Epidemics and Society. From the Black Death to the Present*. Yale UP, New Haven, 2019.

2 BÁRSONY János: Az úgynevezett spanyol betegségről. *Orvosi Hetilap*, 1918. november 3. 1.

Világfertőzés – Spanyolnáthás betegeknek létesített kórház a franciaországi Dijonban, 1919. március
(Library of Congress)

kialakulása jár együtt. A kettő kapcsolata szerves: *az a betegség elhozta a demokrácia korát, ez a mostani lezárja a liberalizmusét.*

A világháborút szorosan nyomon követő spanyolnátha időben együtt járt a bolsevizmus terjedésével (Szovjet-Oroszország, Magyarországi Tanácsköztársaság, Bajor Tanácsköztársaság, *biennio rosso* Olaszországban), a koronavírus-járvány (első hullámának) levonulása után úgyszintén társadalmi-politikai nyugtalanság ütötte fel a fejét, mindenhol más okokból: rendőri túlkapás (USA), választási eredmények (Belarusz, Szerbia), katasztrófa (Libanon), egyéb belpolitikai indíték (Bolívia, Bulgária, Irak, Izrael). A két világválság nemzetközi környezete abban is hasonlít egymásra, hogy amiként ez a járvány szintén katalizálta a társadalmon belüli feszültségeket, úgy a világrendszer már folyamatban lévő átalakulását is felgyorsítja. (A 2020-as válság már csak azért is mérhető a száz évvel ezelőtthez, mert nem a 2008-as válságra hasonlít, hiszen egyfelől nem csak a hitelpiacokat érinti, másfelől valóban globálisan érvényesül.)³

A globalizáció a modernitás legvégsőbb következménye, hiszen mindeztől a mozgás – úgymint szabad áramlás, közlekedés, forgalom, kereskedelem, tranzakciók – szabadsága jellemzi, ennek akadálytalanná és planetárisá tételét jelenti (a „modern” kifejezés szótöve latinul mozgást jelent). A 2001: *Ürodüsszeiá*-ban is megidézett Robert Ardrey megfogalmazása szerint azonban „a modern világ olyan, mint egy lekapcsolt fényszórókkal közlekedő, robbanóanyaggal teli vonat, amely kódós, holdtalan éjen robog”. A globalizáció során az eszközök, a technológia és az áruk valóban világszerte elterjedtek, de az értékek nem váltak univerzálissá, amely miatt a Jó és a Rossz egyetlen világba (*One World*) költözött.⁴ A világméretű felvilágosodás reménye csakhamar a *sötét globalizáció* realitásába veszett, hiszen a krízisek (terrorizmus, migráció, pénzügyi spekuláció, járvány) is globalizálódtak. Ezek sokasodása, fokozódása és egymást erősítő hatása miatt a helyváltoztatás szabadsága és a szabályozatlanság hiánya a végéhez közeledik, ami egyértelműen a globalizáció alkonyatát jelzi. Most mindannak a visszabomlását látjuk, ami évszázadok alatt és a 20. századi világháború(k) következtében infrastrukturálisan–szerkezetileg a globalizációt egyáltalán lehetővé tette.

³ Adam TOOZE: Shockwave. *London Review of Books*, 2020. április 16.

⁴ Jean BAUDRILLARD: *The Violence of the Global* [2003] = *Uő: Screened Out*. ford. Chris TURNER, Verso, New York, 2014.

A „nyílt társadalom” és az Európai Unió híres négy materiális szabadsága (ami a munka, a tőke, az áruk és a személyek áramlására vonatkozik), mint a neoliberális globalizáció vastörvényei, 2020 első felében a szemünk előtt semmisültek meg, fenntartásuk egymással összekapcsolódó biológiai és nemzetbiztonsági, gazdasági és társadalmi veszélyt vont volna a fejünkre. A globalizáció neoliberális elvei, amelyek a mobilitáson, korlátlanságon és az állami szabályzás csökkentésén alapultak, látványosan ellenünk fordultak. A 21. század harmadik évtizedét megnyitó válság, amelyet a járvány indukált, nemcsak a gazdaság krízise, hanem a globalizációé is, sőt általa derül ki, hogy *a globalizáció maga a válság*. Kezelni pedig csak olyan értékek mentén és olyan eszközökkel lehetséges, amelyekről éppen a globalizáció fosztott meg minket – pontosan ezzel idézve fejünkre a bajt.

KATASZTRÓFA-KONVERGENCIA

A francia Új Jobboldalhoz tartozó Guillaume Faye (1949–2019) tizenhat évvel ezelőtti prognózisa szerint valamikor 2010 és 2020 között fognak összeérni egymással a globális válságok, s erősítik fel egymás hatását.⁵ Feltételezése szerint négy olyan katasztrófacsoport konvergál egymással, amelyek egyenként több válságot tartalmaznak: 1) az ökológiai rendszer összeomlása a környezetszennyezés, a klimatikus változások, az élőhelyek megsemmisülése és a feltámadó járványok miatt; 2) civilizációk közötti összecsapások, benne az iszlám radikalizációjával, terrorizmussal, tömeges bevándorlással; 3) Európa káosz szélére sodródása, amit demográfiai okok, gazdasági recesszió és etnikai–társadalmi feszültségek idéznek elő; végül 4) egy globális gazdasági válság, mégpedig a termelés, elosztás és kereskedelem szerkezetének fenntarthatatlansága, nyersanyagkimerülés, mezőgazdasági válság és a növekvő adósságok miatt. Ha nem is tartunk itt, figyelmeztető jelek azért akadnak, mégpedig három válság párhuzamba kerülése és kezdődő összekapcsolódása miatt, amelyek a túlnépesedés okozta migráció, lopakodó gazdasági recesszió, végül a vilá járvány. Nézzük őket sorban!

Az Algériától Afganisztánig és Bangladesig, Indonéziáig húzódó iszlám civilizáció mind közül a legtermékenyebb, populációja 2050-re 1,3 milliárd főre fog növekedni, az elkövetkező harminc évben Európa muszlim népessége is négyszeresére nő.⁶ Az Európát délről és keletről fenyegető migrációs nyomás enyhülésére tehát semmi remény nincs, főleg ha Észak-Afrika és a Közel-Kelet geopolitikai stabilitása nem változik, mindez ráadásul a részválságok közül a klímaváltozás hatásaival is szorosan összefügg.

A közgazdászok évek óta a 2010-es évek konjunktúrájának végéhez közeledését jóslják, amely a világgazdaság átlag 8–10 évig tartó felívelő szakaszainak aktuális ciklusát zárná le. A kereslet–kínálat egyensúlyának felbomlása mellett ezt más piaci egyensúlytalanság is előidézhetheti (buborék kipukkanása, technológiváltás) vagy *vis maior* (háború, járvány, természeti csapás) is okozhatja. A világgazdaság már létező belső problémáinak (kereskedelmi integráció szintjének csökkenése, amerikai–kínai kereskedelmi háború, orosz–szaúdi olajjárvány) hatását csak fokozták a vilá járvány következményei.

A járvány által már rövidtávon is előidézett gazdasági visszaesés, amely egyaránt megnyilvánult a tőzsdeingadozásban, a termelés részleges vagy teljes leállásában, a szállítmányozás és a légi közlekedés visszafogásában, drámai hatással járt az olajárakra. Az OPEC csökkentette az olajkitermelést, a 2008-as világválság óta nem volt akkora napközbeni áresés, mint a járvány kibontakozásával egy időben. A válságok konvergenciájára jó példa, hogy a járvány miatti keresletvisszaesés következtében előálló olajárcsökkenésből fakadó gazdasági recesszió főleg azokat a muszlim többségű országokat érinti (Irak, Irán, Kuvait,

a globalizáció a modernitás legvégsőbb következménye

5 Guillaume FAYE: *Convergence of Catastrophes* [2004] ford. E. Christian KOPFF, Arktos, London, 2014.

6 Dezső Tamás: Cui prodest? A muszlim világ túlnépesedése és Európa jövője. *Kommentár*, 2019/4.

Líbia, Nigéria, Szaúd-Arábia), amelyek gazdaságukat egyoldalúan erre építették. Márpedig a migráció fő kibocsátó vagy tranzitországaik közülük kerülnek ki, elsivatagosodó, háborús térségben helyezkednek el, ráadásul a koronavírus is fokozottan érintette őket.

VILÁGRENSZERVÁLTÁS

A (neoliberális) globalizáció korszaka után kezdünk átlépni *valami másba*, amelynek még nem ismerjük a nevét, legfeljebb csak most kezdjük betűzgetni. A „világrend nélkülivé vált világ” (Schmidt Mária) most új alakot ölt.⁷

1914 és 1991 között valójában egyetlen világháború volt, amely három szakaszban folyt le.⁸ Az I. világháború folytatásának tekinthető második után a két győztes egymás ellen fordult, hogy a hidegháborúban egymással versengjenek az elsőbbségért. 1989–91 után az Egyesült Államok egyedül maradt a világpolitikai porondon, és egészen 2016-ig egy adminisztrációkon átívelő, hol unipoláris erőszakkal, hol „humanitárius intervencióval” vagy kívülről szervezett rezsimváltásokkal (színes forradalmak, arab tavasz, Majdan) végrehajtott demokráciaexportba fogott. Másként fogalmazva: az I. világháborút követően felselőlő világrendnek a jaltai egyezmény (1945) adott szilárd körvonalat, majd a Szovjetunió összeomlásától kezdve egypólusúvá vált.

Az általunk eddig ismert globalizáció sírfelirata ez lesz: ÉLT 1990 – 2020. A mögöttünk hagyott három évtized mindegyikének megvolt a maga szellemisége, amelyek a globalizáció, a világkapitalizmus és a liberális demokrácia változó stabilitását tükrözték. Az 1989 és 2001 között tartó *hosszú '90-es éveket* a korlátlan szabadság hite hatotta át, és úgy tűnt, hogy az amerikai modell világméretűre való kiterjedésével lezárja magát a történelmet is. (Francia Fukuyama ezzel kapcsolatos illúzióját egy 1989 nyarán tartott neokonzervatív konferencián fogalmazta meg, mely után a berlini fal még fél évig állt!) A neoliberális globalizáció reményei ebben a bő évtizedben voltak a legvérmesebbek, fittyet hányva mindarra, ami Jugoszláviától Csecsenföldön át Ruandáig zajlott.

A 21. század első évtizedében egy ideig lehetségesnek látszott a liberális demokrácia terjesztése (2001 – Afganisztán, 2003 – Irak), de akárcsak ennek, úgy a spekulációra épülő világgazdaságnak is erőteljes válságjelei mutatkoztak 2008-ra. A globális demokráciamisszió a sivatag homokjába, a világkapitalizmus a hitelpiaci derivátumokba fúlt. A rákövetkező évtized derekán, vagyis a 2010-es évek közepén bekövetkezett a fordulópont – egyfelől a migrációs krízis 2015-ös látványossá válásával, másfelől azzal, hogy a neoliberális világrend két transzatlanti pillére 2016-

a fennálló világrendet meg lehet változtatni

ban egyszerre rogyant meg: a Brexit-népszavazással és Donald Trump amerikai elnökké választásával. Az előző húsz évhez képest a 2010-es évek a *lázas évtizede* volt, amelynek fő politikai törekvését ellenfelei pusztán populizmusnak nevezték, holott a szuverenitás megerősítését, a demokratikus döntéshozatal érvényre juttatását és a nemzeti identitás védelmét jelentette.

Ez a mostani évtized, a 2020-as évek, három eseménnyel vette kezdetét: az amerikai Szenátusban megbukott a Trump elleni *impeachment*-eljárás, többéves halasztgatás után végrehajtották a Brexitet és az államok világszerte korlátozásokat voltak kénytelenek bevezetni a koronavírus-járvány miatt. Mindhárom esemény arról tanúskodik, hogy a megelőző évtized globális liberális *status quo*-ját felrúgó demokratikus döntéseket nem lehet visszacsinálni, viszont a fennálló világrendet meg lehet változtatni. Mindez összeér egy sor, már az előző évtizedben elkezdődött deglobalizációs lépéssel (kereskedelmi háború, nemzetközi szervezetek és megállapodások tekintélyének hanyatlása, határvédelem, piacvédelem, protekcionizmus), amelyeket a világjárvány megfékezése érdekében bevezetett állami intézkedések meggyorsítottak. A kezdetét az I. világháborút követően rögzített geopolitikai realitásokból eredeztető nem-

7 Vö. BÉKÉS Márton: Mi magunk. A '20-as évek konzervatív stratégiája. *Kommentár*, 2020/1. 3–9.

8 SCHMIDT Mária: *Új világ született, 1918–23. Esszé*. szerk. BÉKÉS Márton, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Bp. 2019. 135–143.

zetközi rend sérülékenységet mi sem mutatja jobban, minthogy Erdoğan nemrégiben kijelentette: Törökország legutóbbi líbiai és szíriai lépései „felülírják a Sèvres-i békét”, Magyarország körül száz évvel Trianon után – éppen a nyugati antant által megjutalmazottak utódállamaival (V4-ek tagjai, Szerbia, Szlovénia) kialakított kapcsolatok révén – oldódni látszik a „száz év magány”, az 1920-as években *rough state*-ként kezelt Oroszország pedig stabilizálni látszik geostratégiai gyűrűjét (Krim-félsziget visszafoglalása, befagyott konfliktus Kelet-Ukrajnában, Tartus kikötője Szíriában).

A föderális szervezetek a globalizáció intézményrendszerének kistestvérei. Nem csoda, ha a globalizáció alapító mítoszai és az Európai Unió alapértékei a veszély fokozódásával párhuzamosan foszlottak szerteszét, és senki sem akadt, aki fenn kívánta volna őket tartani. A válság hatására olyan intézkedéseket vezettek be az uniós tagállamok, amelyek ellenében az EU ma ismert formája létrejött: visszaállított határellenőrzés és határzár, beutazási és kiviteli tilalom. Miközben az államok önközükbe vették a kezdeményezést: lezárták a határait, vészhelyzetet és rendkívüli állapotot rendeltek el, korlátozták a kereskedelmet, eszközbeszerzés-versenybe kezdtek, hatósági árszabást vezettek be, az Európai Unió – amely 1992 óta egyre csökkentette a tagállami szuverenitást – kómába esett, ébredésére pedig a következő hétéves költségvetés megszavazása ürügyén egészen az év derekáig várni kellett. Az EU akkor rendelt el beutazási korlátozásokat, miután tagállamai már rég megtették ezt saját hatáskörükben – legkésőbb ekkor világossá vált: a kialakult egészségügyi válságot vagy a nemzetállamok maguk oldják meg, vagy senki. (Kína jó érzékkel ki is használta a kínálkozó helyzetet, amikor védőeszköz-diplomáciája keretében látványosan segélyt küldött Olaszországnak és Szerbiának.)

ÁLLAMELLENES IMMUNHIÁNY

A világválság kialakulása összefügg a világtársadalom létrejöttével, határtalan terjedése a határoknélküliséggel, a megállítására tett erőfeszítések ezert szükségképpen a járvány keretétől szolgáló nemzetközi gazdasági és politikai rend – ideiglenes, részleges vagy teljes – felszámolásával járnak együtt. A járvány tükrében ugyanis az eddigi globalizáció működés módját magát pillantottuk

Összeomlás után –
Jelenet a *28 nappal később*
(Danny Boyle, 2002) című filmből
(Fox Atomic, DNA Films,
UK Film Council)

meg. Az egészségügyi védekezés világszerte a *politikai immunológia* új rezsim-jét vezette be, amelynek középpontjában az állam áll. Ezzel egyaránt visszatér „az államérdek és a nemzeti érdek”.⁹

A globalizáció 20. század végi, 21. század elejei modellje szánt szándékkal rombolta le a társadalmak immunrendszerét, amelyre számos politikai, gazdasági, katonai megoldás kínálkozott. Ezek közös célja az volt, hogy a nemzetállamokat kívülről és belülről is meggyengítsék, önvédelmi képességüket lecsökkentsék, vagyonuktól megfosszák őket és korlátozzák területi joghatóságukat. Az 1990-től kezdve könyörtelenül érvényesített „washingtoni konszenzus” elvei, mint a privatizáció, a monetarizmus vagy a szabadkereskedelem, és az ezt kikényszerítő globális intézményrendszer (Európai Központi Bank, IMF, Világbank, WTO) világszerte azokat a standardokat terjesztette el és kérte számon, amelyek a globális üzleti-kereskedelmi érdekeknek szolgáltatták ki a nemzetállamokat. Volt, ahol diplomáciai és gazdasági nyomásgyakorlással érték el ezt, másutt ezek önkéntes érvényesítését különböző integrációk feltételül szabták, megint máshol azonban keményebb eszközökhöz nyúltak, többnyire az ENSZ és/vagy az Egyesült Államok már szóba került „internacionalista segítségnyújtásával”. Összefoglalva: a neoliberális világrendszer két utat kínált: kolonizáció vagy öngyarmatosítás.

Az elmúlt harminc évben kiépült neoliberális világbirodalom nem a klaszikus gyarmatosító eszközökkel, de ugyanazzal a logikával terjeszkedett. A globalizmus ideológiája a kozmopolitizmus és a neoliberális gazdaság- és társadalompolitika együttese, amely a kormányzat gyakorlatában permanens „válságmenedzselést” jelent, az államfilozófiában pedig a nemzeti közösségek lebontását és az államhatárok feloldását. Az örökös „válság” egyébként nem más, mint a neoliberális kormányzati filozófia gyakorlata (ennek működését láttuk idehaza 2006 és 2010 között). A rá jellemző cinikus fordulattal a nemzetközi anarchisták jelszavát (*No nation, no borders*) végül a világkapitalizmus valósította meg.

Az állami szuverenitás felfüggesztésének 20. századból ismert megoldásai (államcsíny, bábállam, megszállás) helyett évtizedek óta posztmodern világunkhoz illőbb hibrid eszközökkel folyik a nemzetállami keretek lebontása, aminek egyaránt része a nemzetközi tőzsdeszpekuláció, a demokráciadeficitre hivatkozó uniós eljárások megindítása, kormánybuktatások finanszírozása és szervezése, vagy a többségi kormányok alulról és fölülről történő egyidejű szorongatása az NGO-hálózat és a vele szövetséges nemzetközi, nemválasztott testületek részéről. Az emberijogvédő, a brüsszeli bürokrata, az ellenzéki aktivista és az „európai jurisztokrácia” (Pokol Béla) egyaránt fontos szereplője volt annak a *kívülről szervezett puha puccskísérletnek* is, amely Magyarországon két ízben már destabilizációs műveletet hajtott végre: 2013–14-ben az amerikai ügyvivő révén (Goodfriend-misszió), 2018/19 fordulóján pedig kormányellenes tüntetések képében, amelyek ekkoriban a régió több országában (Csehország, Románia, Szerbia, Szlovákia) is napirenden voltak.

Európában az állam lebontásának legfontosabb eszköze a nemzetközi egyezmények alkotmányjogiasítása és az uniós jognak a tagállamok belső joganyagára való kiterjesztése, továbbá a demokratikus felhatalmazáshoz nem kötődő szervezetek hatalmának növelése és az állampolgárság dekonstrukciója.¹⁰ Jól megfigyelhető, hogy a hatalom forrását és gyakorlásának legitimációját miképpen akarják elszakítani a választói felhatalmazástól és helyettesíteni, sőt kiszervezni olyan testületekhez (föderális intézmények, bíróságok, globális pénzintézetek, multinacionális nagyvállalatok), amelyek nemzetek fölött állnak, nem kötődnek állam által felügyelt területiséghez, ennél fogva a demokratikus választások következményeinek sincsenek alávetve. Mindez szoros

9 Yuki HUI: One Hundred Years of Crisis. *e-flux journal*, 2020/április és Roberto VIVALDELLI: Il Coronavirus e il ritorno della Politica di potenza. *Nazione Futura*, 2020/tavaszi, 8.

10 Lásd bővebben Pokol Béla műveit: *Európai jurisztokrácia. Az Európai Unió jurisztokratikus szerkezetének kérdései*. Dialóg Campus, Bp. 2019.; *Kettős állam és jogduplázódás. Kommentár*, 2020/3. és *Szuverenitástak kontra föderalisták. Demokrácia a jurisztokráciával szemben. Politikai elemzések*. Századvég, Bp. 2020.

hibrid eszközökkel folyik a nemzetállami keretek lebontása

összefüggésben áll az „értékek zsarnokságával” (Carl Schmitt), például amikor a liberális demokrácia nyugati elvárásrendszerét (átláthatóság, jogállamiság, fékek és ellensúlyok, európai értékek, korrupciómentesség) kéri számon – jogi, diplomáciai, politikai és gazdasági nyomásgyakorlással egyaránt élve – azokon a közép-európai országokon, amelyek a migrációval és az azt pártoló uniós struktúrákkal dacolnak. Ez nem más, mint „normatív imperializmus” (Frank Füredi), amely már egészen közvetlenül idézi fel a gyarmatosítás logikáját.

Az állam lebontásának legnyilvánvalóbb jele az elmúlt fél évtizedben az állampolgári jog, a határok és a területiség feloldása volt. A 2015-ben nyilvánvalóvá váló migrációs krízis uniós menedzselése (határnyitás, elosztási kvóták, integrációs próbálkozások, *Willkommenskultur*) együtt járt az államhatárok jelentőségének lebecsülésével, a migrációval kapcsolatos berlini–brüsszeli döntések tagállamokra oktrojálásával, a nemzetállamiság ideológiai–kulturális megtámadásával és az ellenállók megbüntetésével (kötelezettségszegési és hetes cikkely szerinti eljárások, Sargentini-jelentés). Amikor 2020 tavaszára kiderült, hogy a határok ellenőrzése, visszaállítása, sőt lezárása az egyetlen hatékony eszköz a világjárvány megfékezésére, immár közel fél évtizede zajlott a határellenesség kampánya. A vírus elleni védekezés folytán ez a folyamat fordult a visszájára, de jóval gyorsabban és sokkal látványosabban, mint ahogyan kialakult. Pontosan ez okozta, hogy viharos változásnak éreztük azt, ami történt.

ELŐRE A MÚLTBA

Új, konzervatív konszenzus kezd kialakulni, miután 2020 első felében bekövetkezett a liberális bálványok alkonya. Alexander Dugin állítása szerint „a koronavírus előrelapoz a liberalizmus történelemkönyvének utolsó oldalára”, Patrick J. Buchanan úgy véli, hogy „a záruló határok erőteljes támadást jelentenek a liberalizmus ellen”, Ivan Riufol pedig azt írja: „csak a bolond hiszi, hogy a globalizációnak semmi köze nincs a járvány kialakulásához”. Ha nincs is vége magának a globalizációnak, a repedések rajta mások számára is eltéveszthetetlenek: John Gray szerint „a globalizáció csúcsa mögöttünk van”, Joseph Stiglitz szerint kiderült, hogy az alapvető egység továbbra is a nemzetállam, a *The Spectator* amerikai kiadásának szerkesztőségi állásfoglalása pedig egyenesen kijelenti, hogy „a liberalizmust most önmagától kell megvédeni”.

Száz évvel ezelőtt számtalanszor profétáltak modern végítéletet (Otto Weininger), a Nyugat alkonyát (Oswald Spengler) vagy új középkort (Nyikolaj Bergyajev), amely a maga módján mind igaz is volt, hiszen a 20. század elejének erkölcsi válsága az I. világháborúba torkollott, amely világjárványt eredményezett, majd megszülte a kollektívizmok új vallásait. A 21. századi Szép Új Világvége egyre inkább ahhoz hasonlít, amiről Emil Cioran írt: „az utópia apokalipszissal történő fertőzésének vagyunk tanúi: az »új föld«, amelyet hirdet, egyre inkább egy új pokol alakját ölti [...] az utópia és az apokalipszis most egymásra hatnak, egymásba olvadnak”.¹¹ A járványok, kontinensnyi erdőtüzek, földrengések és háborúk – amelyek mindegyikéből kijutott 2019–20 fordulóján – rendre felidézik a világvégét, ami a 21. század mediatisált viszonyai között (sőt éppen azok miatt) sem volt másként, mint a késő középkorban (*danse macabre*). Mégis, 2019 és 2020 között látványos a különbség: a „kihalás forradalma” (Extinction Rebellion) kifejezés ma már nem több ízléstelen tréfánál, a kétségtelen klímaváltozással kapcsolatos sürgős mozgalmak eltűntek, a kiürült utcák és a természet által visszafoglalt parkok a népszerű zombifilmsorozat (*The Walking Dead*) CGI-díszleteiből hónapokra az életünk részévé váltak.

Mindössze három évvel a II. világháború kitörése előtt forgattak egy H. G. Wells forgatókönyve alapján készített sci-fit (*Things to come*. 1936). Némi túlzással egyébként magyar filmről beszélhetünk, lévén producere Korda Sándor, Vince

11 Emil M. CIORAN: *Az utópia mechanizmusa* [1960] = *Uő: Történelem és utópia*. ford. FÁZSY Anikó, Nagyvilág, Bp. 2005. 120. (SZERGEJEV Zsuzsa fordításával korrigálva.)

„Itt a világvége” –

Felülírt óriás-hirdetőtábla a budapesti Nyugati pályaudvarnál, 2020. április 14. (Békés Márton felvétele)

nevű testvére pedig művészeti vezetője volt, a futurisztikus díszletet Moholy-Nagy László tervezte. A fekete-fehér tudományos-fantasztikus film a jövőben, 1940 és 2054 között játszódik, és megjósolja (!) sorrendben a világháborút, a diktatúrát, a járványt, a technológiai fejlődést, a globalizációt és az űrutazást. A brit szocdem íróra jellemző progresszív végkicsengés ekkor még természetesnek tűnt, hiszen általános volt a meggyőződés, hogy a korlátlan haladás, az emberiség egyesülése, a konfliktusokat meghaladó technológia végül *úgyis* győzni fog. Jóideje azonban már senki sem ír pozitív végkimenetelű *science fiction*ot, a zsáner legnagyobbjainak (Zamjatyin, Orwell, Huxley, Bradbury, Boulle, Ballard, DeLillo, McCarthy) hála a sci-fi a disztópia (negatív utópia, posztapokaliptikus látomás) szinonimája lett – tipikusan konzervatív műfaj, melyben „a veszteség fölött érzett fájdalom erősebb, mint az újdonság miatt érzett izgalom” (Michael Oakeshott). Mindez annak a jele, hogy nem hiszünk többé a haladásban, a technoprogresszió mértéke félelmet kelt bennünk, a géntechnológia helyességét szkepszis övezi, és a fejlődésbe vetett hit alapvetően problémássá vált. Azonban most sem a világvége jött el, csak az eddig ismert világnak szakadt vége.

Miből újuljunk meg? – tehetjük fel a jogos és egyre égetőbb kérdést. Európa legutóbbi nagy gazdasági/politikai/lelki (a sorrend valójában fordított volt!) válsága idején, a '30-as évek derekán metaforikus nyelven egy beomlott kúthoz hasonlította Németh László a kontinenst, mondván: „az egész kutat otthagytuk, vödre leszakadt, fala bedőlt [...] heroikus kísérlet: rendbe szedni ezt az egész elhanyagolt kutat, s addig ásni le, [...] míg az artézi kutak bőségével és melegével nem szökik fel a víz”.¹² Guillaume Faye úgy vélte, hogy miután Európát – a már övele kapcsolatban említett – sokrétű, egymás erejét megsokszorozó katasztrófa fogja sújtani, a romokon egy új civilizáció támad fel, aminek értékrendje a legrégebb európai normákon fog felépülni, mint amilyen a spirituális rend, a nagyteréségek szerveződése és az etnokulturális összetartozás. Faye szerint ezért „most nem a mostani állapotokat kell konzerválnunk vagy visszatérnünk a múlthoz, ami elbukott, hanem fel kell fedoznunk legrégebbi gyökereinket [...] Tartózkodnunk kell a hátrapillantgatástól, ami restaurációt és reakciós álláspontot jelentene [...] s ehelyett az archaikus, ősi értékekhez kell visszatérnünk [...] Modernizmus helyett futurizmus, a múltnak való alárendelődés helyett archaizmus. A modernitás elbukott, követői az igazán reakciósok.”¹³ Ennek *mintájára* gondolható el egy járvány utáni forгатókönyv, ami a válságot követő világ kialakításának erkölcsi-etikai (és ebből következő filozófiai, politikai, gazdasági, kulturális) doktrínájának megfogalmazását előfeltételezi. Az ősrégi

12 NÉMETH László: *Magyarság és Európa* [1935] = Uő: *Sorskérdések*. szerk. GREZSA Ferenc, Szépirodalmi-Magvető, Bp. 1989. 274.

13 Guillaume FAYE: *Archeofuturism. European visions of the post-catastrophic age* [1999] ford. Sergio KNIPE, Arktos, London, 2010. 13., 15.

értékek (állam, határok, nemzeti közösség és szolidaritás, szuverenitás) vado-natújként való visszatérésükkel, vagyis *konzervatív forradalommal* lesznek a segítségünkre.

Új század van, új világ kezdődik – fogalmaz Schmidt Mária, mondván „a 21. század nem a 20. század folytatása, ahogy a 20. század is új játékszabályokat alakított ki a 19. század örökségére alapozva.”¹⁴ A vírus, amely ezt a megállapítást csak nyomatékosítja, elmúlik, a tanulságok és tapasztalatok azonban velünk maradnak. Az biztos, hogy ami válságba taszított minket (demográfiai-ba, gazdaságiba, egészségügyibe, politikaiba), nem lehet segítségünkre a kilábalásban. Ma még a tegnap és a holnap között állunk, itt az ideje felismerni, hogy a tegnapelőtt a holnapután.

A globalizáció alapideológiájának, azaz a liberalizmusnak az időszemlélete ugyanis visszafordulni látszik: senki sem hisz a korlátlan progresszióban, nem gondoljuk, hogy a történelem egyirányú folyamat lenne, melynek végén a fantasztikus bőség, a földi gondtalanság és a teljes szabadság vár minket. Mintha rendre a múlt – nem is oly’ rég még egyszer és mindenkorra meghaladni gondolt – árnyai kísértének minket (tavasszal a legtöbbet használt szó minden bizonnyal a „karantén” volt, mely intézmény eredetileg a 14. század közepi Modenában jött létre, jelentése 40 nap [*quaranta giorni*], ennyi időt kellett ugyanis a fertőzött vidékekről érkező hajósoknak a fedélzeten várakozniuk). A közelmúlt liberális értékei értéktelenek számunkra, hiszen nagyrészt ezek idézték elő a bajt, tájékozódási pontjai tévútra vezettek minket. A korlátlanság, szabályozatlanság, „nyílt társadalom”, államtalanítás, a szuverenitás csökkentése és a külső segítségre várakozás végzetesnek bizonyult. Ezért a globalizációt megelőző érdekérvényesítés eszközeit kell újra a kezünkbe vennünk: világpolgárság helyett nemzeti közösség, korlátlan piac helyett állami koordináció, nyitott társadalmak helyett védett határok, hatalomkiszervezés helyett szuverenitás. Más világ következik – lehet, hogy a miénk.

Csodálkoznánk, ha a 2020-as években nem azok az értékek, érdekek és megoldások kerülnének újra előtérbe, amelyek a globalizáció *előtti* világot áthatották és biztonságossá tették. Ezek a következők: 1) *önkorlátozás* – a globális turizmusra, bővülő világkereskedelemre és olcsó hitelezésre berendezkedett életmód a hagyományos, véges életrend kereteinek adhatja át a helyét, benne az elővigyázatosság, a takarékoság és a szolidaritás erényeivel: ez morális fordulatot jelent; 2) *állami szuverenitás* – a határvédelem, a piacvédelem, az áramlások (legyen embereké, áruké, tőkefajtáké) fokozott ellenőrzése a szervezett társadalmi közösség, vagyis az állam megerősödését és ennek természetes folyományát, mégpedig a politika primátusát eredményezheti: ez politikai fordulatot eredményez; 3) *nemzeti autarkia* – a globális szabadkereskedelem, a globális közlekedés és a globális értékláncokon alapuló termelés, szállítás és értékesítés nemcsak fenntarthatatlan, hanem rendkívül sérülékeny is, hiszen a világ távoli pontjain bekövetkező katasztrófák az egész földkerekség termelését kitétté teszik, veszélyeztetve a termelést és az egymáshoz közvetlenül – sem területileg, sem gazdaságilag, sem kulturálisan – nem kapcsolódó térségek ellátását: ennek felismerése gazdasági fordulatot szül.

A régi világ romjain állunk. Magyarország tíz éve ismét – mint történelme során éppen száz évvel ezelőtt is, az 1920-as években – újjáépítő fázisban van, amely olyan értékek alapján folyik, amik segítségünkre lehetnek a mostani krízis megoldásában és az azt követő világ számunkra kedvező kereteinek kialakításában is. Magyarország 2010 óta a stratégiai ágazatok állami tulajdonba való visszavételében és az IMF-től való megszabadulásban érdekelt; Alaptörvénye 2012 óta rögzíti a kollektív nemzeti értékeket és azok politikai kereteit; fél évtizede megtanultuk lezárni határainkat. Nekünk most nem kell mást tennünk, csak olyannak maradnunk, amilyenek eddig is voltunk. A világ pedig lassan utolér bennünket. ■

a tegnapelőtt a holnapután

14 SCHMIDT Mária: Új század, új világ. *Látószög*, 2020. március 19. <<https://latoszogblog.hu/blog/uj-szazad-uj-vilag>>